

Nizami və çağdaşı Həsənoğlu

Seyfəddin Altaylı

Filologiya üzrə fəlsəfə doktoru

E-mail: cavi_e@yahoo.com

Annotasiya. Azərbaycan və Anadolu coğrafiyası türklüyün doğma yurdu, şərq ilə qərb türklüyünün qovuşma yeridir. Bu səbəblə Azərbaycan türk dünyasında xüsusi yerə malikdir. Bura eyni zamanda Şərq və Qərb mədəniyyətlərinə körpü olmuşdur. Bu mədəniyyətlərdən təsirlənmiş, onlara təsir etmişdir.

Azərbaycan, XII-XIII əsrlərdə Nizami Gəncəvi, XIII əsrdə Şeyx Səfiyyəddin Urməvi, astronomiya alimi Nəsirəddin Tusi, İzzəddin Həsənoğlu, XVI yüzildə Füzuli kimi şəxsiyyətləri türk və dünya mədəniyyətinə ərməğan etmişdir.

İslam dininin X əsrdə Qaraxanlı hökmdarı Satuq Buğra Xan zamanında qəbul edilməsiylə türkcədə Quran vasitəsilə ərəb və fars dilinin təsiri görülməyə başlamışdır. Səlcuq Bəyin başçılığında təşkilatlanan oğuzlar Toğrul Bəyin başçılığında Səlcuqlu dövlətini yaratmış, bu dövlət qısa zamanda imperiyaya çevrilərək fars dilini dövlət dili elan etmiş, bu da mədəniyyətimizə mənfi təsir etmiş, ərəb dili elm, ədəbiyyat dili də farsca olmuşdur.

XI əsrdən Xorasandan Azərbaycana və Anadoluya axışan oğuzlar buralarda Oğuz türkcəsinin hakimiyyətini yaratmış, XIII əsrdə monqol işğalı ilə fars dilinin də üstünlüyü axıra çatmışdır. Anadoluda yaranan bəyliklər bu çağda türkcəyə üstünlük vermiş, Azərbaycan da bundan istisna olunmamışdır.

Biz məqaləmizdə Nizami ilə Həsənoğlunun mədəniyyətimizə verdiyi bəhrələrdən söz açacağıq.

Açar sözlər: Nizami, Həsənoğlu, Azərbaycan, Oğuzlar, İslam

Məqalə tarixçəsi: göndərilib – 05.07.2021; qəbul edilib – 13.07.2021

Nizami and his contemporary Hasanoghlu

Seyfəddin Altayli

Doctor of Philosophy in Philology

E-mail: cavi_e@yahoo.com

Abstract. The geography of Azerbaijan and Anatolia is the birthplace of Turkism, the meeting place of East and West Turkism. For this reason, Azerbaijan has a special place in the Turkic world. It was also a bridge to Eastern and Western cultures. It was influenced by these cultures.

Azerbaijan presented important personalities such as Nizami Ganjavi in the 12th and 13th centuries, Sheikh Sefiyeddin Urmevi in the 13th century, astronomy scholar Nesreddin Tusi, Izzeddin Hasanoghlu and Fuzuli in the 16th century to Turkish and world civilization.

The religion of Islam was adopted by the Turks in the 10th century during the reign of Satuk Bugra Khan, the ruler of the Karakhanid State. Thus, in order to understand the Qur'an and hadiths better, it has become necessary to learn Arabic. Oghuzs were organized in the period of Seljuk Bey and they established the Seljuk State during the reign of Tugrul Bey, this state became an empire in a short time. The Seljuk Empire declared the Persian language as the state language, which negatively affected our civilization. Over time, the Arabic language became the language of science and Persian the language of literature.

The Oghuzs, who migrated from Khorasan to Azerbaijan and Anatolia in the 11th century, established the rule of Oghuz Turkic here. In the 13th century, with the Mongol invasion, the

dominance of the Persian language came to an end. The principalities that emerged in Anatolia and Azerbaijan at that time preferred Turkish.

In our report, we will talk about the benefits that Nizami and Hasanoghlu have given to our culture.

Keywords: Nizami, Hasanoghlu, Azerbaijan, Oghuzs, Islam

Article history: received – 05.07.2021; accepted – 13.07.2021

Giriş / Introduction

Dövlətsah Səmərqəndi Nizami haqda, “Dil, Şeyx Nizaminin kamilliyini, fəzilət və böyüklüyünü dilə gətirməkdən acizdir”, – (Səmərkəndi 1977: 185) deyərək böyük şairimizə verdiyi yüksək dəyəri dilə gətirmişdir. İzzəddin Həsənoğlu haqqında isə, “Arif, muvəhhid, salik və məczub bir adam idi. İslamın və Müsəlmanların Şeyxi Raziyyə’l hak və’ d din Əli Lalanın xüləfasından Şeyx Camalü’ddin Əhməd Zakirin Mürididir. Bu zatın hal tərcüməsinin vəlilə sırasında yazılması vacibdir. Ancaq şairlikdə də mükəmməl bir adam idi. Türkcə və Farsca gözəl şeirlər söylər, Türkcədə təxəllüsü Həsənoğludur, divanı da Azərbaycanda çox məşhurdur” (Səmərkəndi 1977: 275) demişdir.

Əsas hissə / Main Part

Dövlətsah Səmərqəndi Nizamini “Şeyx Nizami”, Həsənoğlunu isə “Arif, muvəhhid, salik və məczub” yəni bilikli, Allahın birliyinə inanan və onun eşqiylə cəzbəyə tutulmuş bir şəxs kimi qeyd etmişdir. Dövlətsahın ifadəsinə görə, Nizami də təsəvvüf əhlidir, hətta şeyxlik səviyyəsinə yüksəlmiş bir mütəsəvvifdir. XV yüzildə yaşamış Molla Cami də Nizami üçün “Allah-təala sirrinin qüdsiyyətini artırır. Zahiri elmlər və rəsmi istilahlər haqda kamil bilik sahibi idi, ancaq cümləsindən əl çəkib üzünü Ulu Haqqa döndərmişdi” (Cami 2020: 878), – deyərək qeyd etmişdir.

Bu iki ədəbi şəxsiyyətimizin duyğu və düşüncələrinin yaxşı anlaşılması üçün müəyyən tarixi hadisələrə nəzər salmağımız vacibdir. II Göytürk dövləti Uyğur Türkləri tərəfindən tənəzzülə uğradılmış, ancaq onların qurduğu Uyğur dövləti Göytürklər kimi qüdrətli ola bilməmişdir. Çinlilər bu səbəblə qərbə sarı irəliləyib Türkünstanı və burdan keçən İpək Yolunun nəzarətini tamamilə öz əllərinə keçirmək istəmişlər. O vaxtlar xəlifə Hz. Ömər və Osman zamanlarında İslam ordularının fəthləri çoxalmış, Əməvi və Abbasi dövrlərində isə zirvəyə çatmışdır. Asiyanın ortalarına kimi yayılan İslam ordularının yürüşü çinliləri narahat etmişdir. Onların da buralarda gözü olduğuna görə aralarında 751-ci ildə Talas döyüşü yaranmış, Karluk türkləri tarixən türk düşmən olan çinlilərə qarşı ərəb ordularını dəstəkləmiş və çinlilər ağır məğlubiyyətlə üzləşmişdir. Talas döyüşü türklərin İslam dini ilə tanışlıq qədim din olan Tanrıçılığı yavaş-yavaş buraxıb Müsəlman olmalarına, bu addım da Abbasi hakimiyyətində türklərin hərbi və idari qurumlarında yer tutmasına səbəb olmuşdur. Çinlilər bu döyüşdən sonra min il Asiyanın mərkəzinə ayaq qoya bilməmiş, türk boyları çin təzyiqindən xilas olmuşdur. Qərbi Türkünstanda böyük sarsıntılara məruz qalan türklər təkrar bir araya gəlmiş, Karluk türkləri öz dövlətlərini qurmuşdur. Talas döyüşündə çinlilərdən götürülən əsirlərdən kağız emalı öyrənilmiş, öncə Səmərqənddə, sonra Bağdad və Misirdə kağız istehsalat mərkəzləri yaranmış, buradan Avropaya ixrac edilərək dünya mədəniyyətinə böyük təsir bağışlamışdır [5, s.87-93].

İslam dini vasitəsilə ərəblərlə ünsiyyət yaradan türklərin xüsusilə Oğuz boylarının İslam dinini qəbul etməsi həm türk, həm də dünya tarixi yönündən çox əhəmiyyətli bir hadisədir. Çünki türklərin oturaq həyata keçid prosesi İslam dini ilə olmuş, Oğuzlar Monqol işğalıyla birlikdə Xorasan bölgəsinə köçmüş, burada işğala məruz qaldıqda bir hissəsi Anadoluya [12, s.41-42], digər hissəsi də Azərbaycana üz tutmuşdur.

Azərbaycan tarixin müəyyən çağlarında İran-Turan mübarizələrinin yarandığı meydançaya çevrilmiş, strateji yöndən hədsiz önəmə malik olan bu bölgə qədim və yeni mədəniyyətlərin qovuşma yerinə dönmüşdür. Şərqdə yaranan İslam mədəniyyətində üç xalqın, ərəb, farslarla birlikdə türk millətinin imzası vardır.

Türklər, İslamiyyəti qəbul etməklə yeni bir mədəniyyətlə, İslam mədəniyyəti ilə tanış olmuş, bu mədəniyyətin dilini, əsaslarını və özəlliklərini öyrənərək öz mədəniyyətləri ilə birləşdirmişdir. Bu da türkcəyə və türk ədəbiyyatına öz təsirini göstərmişdir. Keçid dövrü kimi adlandırılan XI-XII yüzillər arasında hakim olan bu dövərdə yaradılan əsərlərdə İslamdan öncəki türk ədəbiyyatı ilə İslam təsirindəki ədəbiyyatın izləri aydın görünür. Türklər ərəb və fars ədəblərinin yaratdığı əsərləri örnək alaraq Qutadqu Bilik, Atabətül Həqayiq kimi əsərləri yaratmışdır. İslami simvollar, məzmunlar və qavramlar ədəbiyyatda özünü göstərmiş, qəzəl, qəsidə, məsnəvi kimi ərəb və fars ədəbiyyatının örnəkləri milli vəznimiz olan heca əvəzinə ərüzla və didaktik xarakterdə yazılmışdır. Daha çox əxlaqi və dini mövzulara üstünlük verilən əsərlər yaradılmışdır.

Siyasi tarix yönündən Oğuzların bir qolu tərəfindən Səlcuq dövlətinin qurulması yalnız Oğuzların tarixi üçün deyil, türk və dünya tarixi üçün də çox önəmli bir olay olmuşdur [9, s.364]. Alparslanın Malazgirt döyüşündə Bizans ordusunu məğlub etməsi oğuz boylarının sürətlə Azərbaycan və Anadoluya axmasına imkan yaratmışdır. Hər iki coğrafiyada məskunlaşan oğuz boyları həm türk, həm də dünya tarixinə önəmli şəxsiyyətlər bəxş etmişdir ki, Nizami və Həsənoğlu da bu şəxsiyyətlərimizdənndir.

Mənqol işğalıyla birlikdə Anadoluya və Azərbaycana üz tutan Əhməd Yəsəvi irsinin davamçıları xüsusilə şeir sahəsində böyük təsirə malik olmuşdur. Səlcuq imperiyasının dövlət dilinin farsca olması ədəbiyyatda fars dilinin hökmran olmasına və fars mədəniyyətinin həm Azərbaycan, həm də Anadoluya yoluxmasına zəmin hazırlamışdır. Türkcə XIII yüzildə ərəbcə və farscanın təsiri ilə məhv olma təhlükəsiylə üzləşmişdir. O vaxtlar əsər yazan ədəblər əsərlərinin giriş hissəsinə “Türkcə şeir və elm dili deyildir. Bu dil kobuddur və gücü-qüdrəti zəifdir”, – [1, s.87; 13, s.260] deyərək əsərlərini məcbur qalib fars və ya ərəb dilində yazdıqlarını qeyd etmişdir. XIII yüzil şairi Aşiq Paşa;

*“Türk dilinə kimsənə bakmazıdı
Türklərə hərgiz köñül akmazıdı
Türk dahi bilməz idi ol dilləri
İncə yolu ol ulu mənzilləri”.* [14, s.955]

beytləri ilə “Qəribnamə” adlı əsərində Türkcəyə olan münasibəti vəciz biçimdə dilə gətirmişdir.

1075-ci ilə Qutalmış oğlu Süleyman Şah tərəfindən İznikdə yaradılan Anadolu Səlcuqlu dövlətinin tənəzzülünə yaxın yaranan bəyliklərin katibləri fars olduqlarından qeydləri bu dillə tutmuşdur, ancaq bəyliklərdə bəylərin əksəriyyəti bu dili bilmədiyindən türkcəyə üstünlük vermişdir. Qaramanoğulları bəyliyinə 13 May 1277-ci il tarixində toplanan dövlət məclisində türkcədən özgə bir dildə danışılmayacağı haqda qərar qəbul edilmiş [8, s.57-58], bu tarixdən sonra Türkcəçilik cərəyanı sürət qazanmışdır.

Türkcəçiliyin sürət qazanmasında Əhməd Yəsəvinin təsiri nəzərdən yayındırıla bilməz. Onun bəzi xəlifələri və bunların müridləri Anadolu və Azərbaycana üz tutmuş, xüsusilə Anadolu-da Yəsəvilik, Nəqşibəndilik, Mövləvilik, Heydərilik, Babailik kimi təriqətlər yaranmış və bu təriqətlər vasitəsilə həm İslam dini xalqa mənimsədilmiş, həm onlara mənəvi güc aşılannmış həm də türkcəyə dönüş başlamışdır. Bunun təsiri ilə Anadoluda Xoca Dəhhani, Ahməd Fakih, Şeyyad Həmzə, Yunus Əmrə, Aşiq Paşa, Azərbaycanda isə İzzəddin Həsənoğlu kimi şairlər yetişmişdir.

Nizami öz kimliyini “Pədən mer pədən mera Tork bud, Dir niru hər yek yeki qorq bud” (Mənim dədələrim və babalarım Türk idi, hər biri gücdə sanki bir qurd idi”, – deyərək müəyyən etmişdir. Bu sözlər türklərin qurddan törəməsi ilə bağlı mifik anlayışı əks etdirir. Eyni anlayış Həsənoğlunun “Sîrətü’n-Nəbi” adlı əsərində də öz əksini tapmışdır.

*İçində biñ kişi var adı mərdān
Kamusı pəhlivāndur cəngi-kürdān;*

*Pəs andan şoñra didi Şāh-ı Mərdān
Nə dirsiz məşləhət nədir ey kürdān*

Nizaminin əsərlərini fars dilində yazması məsələsinə gəldikdə isə buna tarixin və taleyin bir hökmü gözüylə yanaşılmasının daha düzgün olacağı aydındır. Səbəbi də tarixi və mədəni olaylara o çağların gözüylə baxılırsa Nizaminin və Mövlananın əsərlərini yazarkən Fars dilini tərcih etmələri daha yaxşı başa düşülər. İslam mədəniyyətinə ərəb mədəniyyəti kimi ad qoyulması nə qədər səhvdirsə, Nizaminin, Mövlananın əsərlərini fars dilində yazdığına görə onlara farsdır demək o qədər səhvdir. Bir vaxtlar Latın dili bütövlükdə Avropa xalqlarının ortaq elm dili olmuş, Latın millətindən olmayan xalqlar latın diliylə elmi əsərlərini yaratmışdır. Ərəb dili də o çağlarda elm dili olmuş və alimlər əsərlərini bu dildə yazmışdır.

Farscanın ədəbiyyat dili halına gəlməsi məsələsinə gəldikdə buna Oğuzların tarixi yürüşü prizmasından baxılmalıdır. Oğuzların önəmli hissəsi XI yüzildə Səlcuqun ətrafında toplanmış, Oğuz Yabqu dövlətinin tənəzzülə uğramasıyla birlikdə yaşlanmış Səlcuq Bəy Oğuz boyları arasında ən böyük hörmət və nüfuza malik olduğuna görə yabqu, yəni dövlət rəhbəri olmalıydı, ancaq qocaldığına görə “yabqu” ünvanını oğlu İsrailə vermiş, o da “Arslan” təxəllüsünü götürmüşdür [12, s.59]. Səlcuqa tabe olan boyların Arslan’ı “yabqu” seçərək Oğuz Yabqu Dövlətini idarə etməsi Türk dövlət adəti ilə bağlıdır. Bu olay 1001-ci ildə gerçəkləşmiş və Səlcuq Bəy boyların rəhbərlərini toplayaraq, “Bölgədəki xalqın dini inamını mənimsəməsək təcrid edilər və kiçik bir topluluq kimi qalarıq”, – deyər tövsiyə etmiş və ona bağlı oğuzlar İslam dinini kütləvi şəkildə qəbul etmişdir [9, s.365]. Səlcuqlu dövləti qurulduqda dövlət idarəsində yazı-pozu işlərinin yeridilməsi məsələsi gündəliyə daxil olmuş, oğuzların köçəri həyatı sürdürüb oxu-yazı işiylə məşğul olmadıqlarından dövlətin məmurları məcburi olaraq fars kadrları işə götürmüş və dövlətin rəsmi yazı dili də farsça olmuşdur. Dövlət sarayında danışılan bu dil istər-istəməz ədəbiyyata da öz təsirini göstərmiş və İslamlaşmış türk boyların əksəriyyəti beləliklə ədəbiyyat dili kimi farscanı mənimsəmişdir.

Mərkəzi Asiyada farscanı danışmaq dili kimi qəbul edən bir çox xalq ədəbiyyatlarını da bu dilə yaratmış, beləliklə farscanın təsiri Əfqanıstan və Hindistana kimi yayılmışdır. XVIII yüzillikdə necə ki, fransız dili Avropada yüksək təbəqənin dili olmuş və bir çox qeyri Fransız millətlərə mənsub ədiblər əsərlərini fransızca yazmışlarsa, İslam dünyasında da qeyri fars xalqlar əsərlərini farsca yazmışdır. Azərbaycanca Xaqani Şirvani, Fələki Şirvani, Mücirli Beyləqani, Əbül Üla Gəncəvi kimi ədiblər örnək kimi göstərilə bilər [11, s.17-17].

Səlcuq imperiyasının tənəzzülə başlamasıyla birlikdə Azərbaycanda və Anadoluda bəyliklər yaranmış, ancaq başlayan Monqol işğalı hər iki coğrafiyada mədəniyyətin inkişafına böyük zərbə endirmişdir. Bu əsnada Xoy şəhərində dünyaya gəlmiş və Anadoluya köçmüş Mahmud adlı Azərbaycan Türkü burada Əxilik təşkilatını yaradaraq, Əxi Əvran adını almışdır. Əxiliyin əsl məqsədi Türk tacirlərinin və sənətkarlarının təşkilatlanması, bir-birinə dayaq olması və işğalın mənfiliklərini aradan götürmək olmuşdur. Əxi Əvran türklərə alın təri ilə dolanma, başı dik və özünə güvənərək minnətsiz yaşama istedadını aşılamışdır [4, s.433-434].

Nizami də bu anlayışı öz əsərində əks etdirmişdir:

*Huşsuzlara yataq olan bir qəryə
Zalımlara verər asanca cizyə*

*Aslan ürəkli olmadan iş aşmaz
Öküz ürəklilərdə mərdlik olmaz*

*Nədən boyun əyərsin hər qəzaya
Nədən razı olursan hər cəfaya*

*Dağ kimi dur, arxan olsun qaya, daş
Üzünə dur daşürəyin, əymə baş!* [11, s.47]

Bəzi araşdırmaçılar “əxi” sözünün ərəb dilindən götürüldüyünü və qardaş mənasında olduğunu irəli sürmüşdür, ancaq qədim Türkcədə axı, akı sözü əliaçıq, comərd anlamındadır. [10, s.49] Həsənoğlunun əsərində də əxi sözü bir çox yerdə, ancaq qardaş anlamında işlənmişdir.

*Pəs Əbū Bəkrə didi tır ey əhi
İşbu oğlancıklar ilə sən dəhi*

*Həmzə didi virəyim üş bən dəhi
Biñ dirhəm gümüş şana yā ibn-i əhi*

Dövlətsah Səmərqəndi və Molla Cami, Nizaminin mütəsəvvif olduğunu qeyd etmişdir. Nizami “İskəndərnamə” adlı əsərinin müqəddiməsində,

*Ey mübarək Xızırım, sanma ki mən
Məyi qəsd etmədəyəm “mey” diyərkən*

*Dediyim məylə özümdən keçərəm
Bu keçişlə gedər, aləm edərəm.*

*Tanrının vədi mənim saqimdir
Qədəhim cəzbə, meyim səvgimdir.*

*Tutduğum haq yola and olsun kim,
Dəyməmişdir meyə ağzım, ətəgim.*

*Meyə vurdusa Nizami bir cam
Haq halalı ona olsun da haram.* [11, s.55]

Mütəsəvviflər öz əsərlərində mey, şərab, qədəh, sevgili, gül, qönçə kimi sözləri rəmzi mənada işlətmişlər. Əhməd Yəsəvi “Divan-ı Hikmət” adlı əsərində,

İçtim şərab boldum xarab, əslim türab
Keldim körab könlüm sərab ışıqqa pür-ab

*İçdim şərab, oldum xarab, əslim torpaq
Geldim qaçaraq, könlüm heyran, eşqə
təşnə*

Haqdın xitab kelsə körməs qullar əzab
Bulaq yañlığ axar közdin yaşım məniñ

*Haqqdan xitab gəlsə görməz qullar əzab
Bulaq kimi axar gözdən yaşım mənim,*

[3, s.159]

– deyərək “şərab”ı rəmzi mənada işlətmişdir. Həsənoğlu da məsnəvisində bu cür rəmzi ifadələri dilə gətirmişdir.

*‘Eşq idi əvvəl bu sözi söylədən
‘Eşq idi bu varlığı var eyləyən*

*Mə ‘şūquñdan gər başında var xəyāl
Ol degildir ol xəyāl ilklə mühāl*

*Söyləgil ey geyb elinin bülbüli
Geyb elindən mi gətürdüñ bu güli*

Bunlardan Nizaminin də, Həsənoğlunun da mütəsəvvif olduqları və Əhməd Yəsəvinin dini-mistik anlayışını davam etdirdikləri görünür. Təəssüflər olsun ki, Əhməd Yəsəvinin Azərbaycan-dakı təsəvvüf irsi layiqincə araşdırılmamışdır.

Nəticə / Conclusion

Nizami və Həsənoğlu Azərbaycanın yetişdirdiyi və Türk ədəbiyyatına bəxş etdiyi iki önəmli şəxsiyyətdir. Nizami həm çağdaşlarına, həm də sonrakı yüzillərdə yetişən şairlərə örnək olmuş və irsi davam etdirilmişdir. Gülşəhri, özünü Nizaminin davamçısı kimi göstərmişdir [6, s.25]. Ahmə-dî onun “İskəndərnamə” adlı əsərini tədqiq edərək Nizaminin fəlsəfi düşüncələrinin təsirində qal-mışdır (Köprülü 1978: 218). Şeyxi, Nizaminin “Xosrov və Şirin” məsnəvisini tərcümə edərək min beytini Osmanlı sultanı II. Murada təqdim edərək Germiyana qayıtmış [7, s.116], sultan onu çox bəyənmiş və Şeyxini vəzir etmək qərarına gəlmiş, ancaq Şeyxini qısqananlar Nizaminin Pənc-Gənc əsəri kimi beş məsnəvini tərcümə etdikdən sonra bu məqama layiq ola biləcəyini söyləmiş və Sultan da ona Kütahya şəhəri yaxınlığındakı Tokuzlu kəndini tımar kimi bağışlamış, o da kəndə getdikdə kəndlilər döymüş və “Xarnamə” adlı 126 beytlik mizah tərzindəki məsnəvisini yaz-mışdır [2, s.456-457].

İzzəddin Həsənoğluna gəldikdə adı Azərbaycandan Məmluklar ölkəsinə kimi yayılmış və şeirləri sevilərək oxunmuşdur. Seyfi Sarayının onun məşhur apardı könlümü bir xoş qəmərüz can-fəza dilbər beyti ilə başlayan qəzəlini tərcüməsini arxasına əlavə etməsi, Sîrətü'n-Nəbî adlı məsnə-visinin XIX yüzildə üzünün köçürülməsi Həsənoğlu sənətinin böyüklüyü və ona duyulan sevginin nişanəsidir.

Azərbaycan da bu iki şəxsiyyəti ilə nə qədər fəxr etsə yenə də azdır.

Ədəbiyyat / References

1. Altaylı, Seyfəddin-Hüseynova, Nigar (2018), Türk Xalqları Ədəbiyyatı (ali məktəb tələbələri üçün dərs vəsaiti). Bakı: “Elm və təhsil”.
2. Banarlı, Nihad Sami (1971), Türk Edebiyatı Tarihi, c. I. İstanbul, Devlet Kitapları.
3. Bice, Hayati (2020), Dîvân-ı Hikmet, Ankara, TDV yayınları.
4. Çağatay, Seadet (1976), Fütüvvetçilikle Ahiliğin Ayrıntıları, Belleten.
5. Keleş, Bahattin (2016), Talas Savaşı'nın Türklerin İslamiyet'i Kabul Etmelerindeki Yeri ve Önemi, İstanbul, Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi.
6. Köksal, M. Fatih (2016), Gülşehrî Hakkında Notlar, Tullis Journal /Turkic Language And Literature Surveys Cilt: 1-Sayı: 1-Haziran.
7. Mengi, Mine (2015), Eski Türk Edebiyatı Tarihi, Ankara, Akçağ Yayınları.
8. Merçil, Erdoğan (2000), Türkiye Selçukluları Devrinde Türkçe'nin Resmî Dil Olmasını Kim Kabul Etti, Ankara, Belleten, Cilt LXIV.
9. Özaydın, Abdülkerim (2009), “Selçuk Bey” maddesi, TDV İslam Ansiklopedisi, c.36. Ankara. TDV Yayınları.
10. Paçacıoğlu, Burhan (2016), Türkçenin VIII-XVI. Yüzyıllar Arasında Söz Dağarcığı. İstanbul, Kesit Yayınları.
11. Resulzade, Mehmed Emin (1951), Azerbaycan Şairi Nizamî, Ankara, Milli Eğitim Basımevi.
12. Sümer, Faruk (1972), Oğuzlar (Türkmenler) Tarihleri-Boy Teşkilatı-Destanları. Ankara, İkinci Baskı. Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Yayınları.
13. Tezcan, Semih (2010), Divan Şiirinde Türkçe Kaygısı, Bilig.
14. Yavuz, Kemal (2000), Garib-Nâme (Âşık Paşa). İstanbul, TDK Yayınları.

Низами и его современник Гасаноглу

Сейфаддин Алтайли

Доктор философии по филологии

E-mail: cavi_e@yahoo.com

Резюме. География Азербайджана и Анатолии – это родина тюркизма, место встречи восточного и западного тюркизма. По этой причине Азербайджан занимает особое место в тюркском мире. Это также был мост к восточной и западной культурам. На него повлияли эти культуры.

Азербайджан представил турецкой и мировой цивилизации таких важных личностей, как Низами Гянджеви в XII, шейх Сефиаддин Урмеви в XIII веке, ученый-астроном Насреддин Туси, Иззеддин Хасаноглу и Фюзули в XVI веке.

Религия ислам была принята турками в X веке во время правления Сатук-Бугра-хана, правителя государства Караханидов. Таким образом, чтобы лучше понимать Коран и хадисы, возникла необходимость выучить арабский язык. Огузы были организованы в период Сельджук-Бея и они основали государство Сельджуков во время правления Тугрул-Бея, это государство за короткое время стало империей. Империя Сельджуков провозгласила персидский язык государственным, что негативно отразилось на нашей цивилизации. Со временем арабский язык стал языком науки, а персидский – литературным.

Огузы, переселившиеся из Хорасана в Азербайджан и Анатолию в XI веке, установили здесь власть огузов-тюрков. В 13 веке, с нашествием монголов, господству персидского языка пришел конец. Возникшие в то время княжества в Анатолии и Азербайджане отдавали предпочтение турецкому.

В статье говорится о пользе, которую Низами и Хасаноглу принесли нашей культуре.

Ключевые слова: Низами, Хасаноглу, Азербайджан, огузы, ислам